

(/)

🏠 (/) > Diverse (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84>) > Bøger (<http://www.historie-online.dk/boger>)

> Anmeldelser (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Totalitarismens oprindelse 1-3

🔍

← **Forrige artikel** (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/verden-er-ny>)

Totalitarismens oprindelse 1-3

Kategori: *Anmeldelser*

Visninger: 4169

Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3)

[84/totalitarismens-oprindelse-1-3](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3)) **t** (<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [\[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3\]\(http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3\)\) **in** \(\[http://www.linkedin.com/shareArticle?\]\(http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3&title=\)](http://www.historie-</p></div><div data-bbox=)

[mini=true&url=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3&title=](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/totalitarismens-oprindelse-1-3&title=))

Hannah Arendt

Totalitarismens oprindelse I-III

Forlaget Klim 2019

De onde samfund

Af *Preben Etwil*

Hannah Arendt udgav i 1951 mammutværket "Totalitarismens oprindelse", der består af tre selvstændige bind: "Antisemitismen", "Imperialismen" og "Totalitarismen". Forlaget Klim har i 2019 valgt at genudgive disse bøger i en god nyoversættelse til dansk.

Man kan spørge sig selv, hvad det er, der gør, at man som forlag tør binde an med at genudgive et næsten 70 års gammelt relativt tungt teoretisk-historisk værk. Forlaget forklarer det selv: "Værket fremhæves flere steder som et af de vigtigste værker i det 20. århundrede. Og det er så aktuelt som nogensinde... The Washington Post har fremhævet værket som en nødvendig nøgle til at forstå udviklingen i USA lige nu. Og man kan hertil tilføje udviklingen i Rusland, Kina og flere lande i Sydamerika og Europa".

Det er så rigtigt, som det er skrevet, men man må nok også erkende, at der er løbet meget vand i åen siden bøgernes udgivelse første gang. Værket blev skrevet i den umiddelbare skygge af Anden Verdenskrig, hvor fokus meget naturligt var på de forhold og forbrydelser, der var sket i Nazityskland og i Stalins Sovjetunion. Det er jo i sig selv interessant, men af gode grunde er nyere tids totalitarisme ikke behandlet. Her tænkes især på Islamismen.

Et andet problem er, at værkets nutidige læsere på sæt og vis givetvis har sværere end datidens akademiske publikum ved at forstå mange af de litterære og samtidshistoriske forhold, der løbende henvises til i bøgerne. I den forbindelse er 70 år lang tid. Det tager tid for nye læsere at "huske tilbage" på en tidsperiode, som de ikke selv har oplevet. Men værket skal i høj grad roses for, at de meget indholdsrige noter løbende bliver præsenteret på de sider, de omhandler. Disse noter, der er oversat til dansk, er en solid og god kilde til at få "historien på plads".

Totalitarisme byggede på en idé om at være én politisk og kulturel massebevægelse, der hvilede på én total og altopslugende ideologi, som typisk var ledet af én karismatisk enehersker, der rådede over en centraliseret offentlig økonomi, samt ikke at forglemme – et terroristisk politi og et solidt massekommunikationsmonopol. Totalitære systemer byggede derfor primært på mobilisering af masserne – af Arendt flere steder kaldt pøblen.

Agitation, demonstration og mobilisering spillede en helt afgørende rolle for totalitarismens overlevelse. Den skulle hele tiden udvides og holdes i bevægelse, og slutmålet var en slags verdensherredømme. De totalitære systemers magthavere var manisk optaget af "fjenden"- indre såvel som ydre, men ofte alligevel kun fiktive. Eneherskeren foranstaltede derfor en massiv overvågning og kontrol af hele befolkningen, og hvis der opstod alternative religiøse eller politiske grupperinger, blev de ofte med voldelig brutalitet undertrykt og erklæret ulovlige. Forskelsbehandling hørte også til dagens orden – ja, diskrimination var reglen, og lighed for loven var et ukendt begreb. Især fordi loven var selve grundlaget for diskrimination.

Terror, organiseret gennem et hemmeligt politi, hørte til dagens orden. Det hemmelige politi, som fremstod i mange afskygninger, blev efterhånden en stat i staten og skabte udbredt frygt – både blandt almindelige borgere, men også indadtil blandt massebevægelsesernes kadre og eliteenheder. Død, tortur eller deportation var ofte resultatet af mødet med disse myndigheder. Millioner af skæbner blev ofre for dette vanvid.

De totalitære bevægelser ønskede at skabe en ny mennesketype ud fra forestillede ideologiske formler, der godt nok blev kaldt "videnskabelige". Samfundene skulle underordnes et altoverskyggende mål. For Hitler vedkommende var det racerenhed og "Lebensraum". For Stalins vedkommende var målet industrialisering og kommunisme.



Et yderligere centralt kendetegn ved totalitære diktaturer var, at de reducerede videnskabens og kulturlivets selvstændighed til at tjene bestemte politiske formål. Der blev opstillet uforgørlige kriterier for, hvad der var "sand" videnskab og kunst. Det vil sige, at videnskaben og kunsten skulle være formålstjenlig for massebevægelsen og dens enehersker.

Hannah Arendts store fortjeneste var på grundig vis at gøre rede for denne vanvittige filosofis oprindelse.

Antisemitismen

Bogen handler ikke, måske som en overraskelse for de fleste, om Nazitysklands forbryderiske anvendelse af antisemitismen som deres foretrukne voldsfremmende politik – andet end som randbemærkninger til analysen. Givetvis fordi antisemitismen ikke var en særlig nazistisk opfindelse, slet ikke. Antisemitisme var nemlig udbredt overalt i Europa i de forrige århundrede. Nazisterne optog den bare og dyrkede den i brutaliseret form i sit korte og ondskabfulde erklærede tusindårsrige pøbelvælde.

Hannah Arendts analyser om antisemitismens baggrund og fremtrædelsesformer er ofte bygger op ud fra konkrete observationer fra Frankrigs tredje republik (1870-1940), og en detaljeret behandling af den såkaldte Dreyfusaffære (1894-1906).

Derfor er kendskab til både Frankrigs nyere historie og Dreyfus-affæren nyttige faglige referencepunkter til læserens fulde forståelse af bogens omfattende analyser.

Arendt skriver i sit forord: "Antisemitismens historie er lige som jødehadets historie en uadskillelig del af den lange og indviklede historie om jødernes og ikke-jødernes indbyrdes forhold under den jødiske diasporas betingelser" (I, p. 37). Hun fortsætter: "Mens antijødiske følelser var vidt udbredt i Europas dannede klasser i det nittende århundrede, forblev antisemitismen som ideologi med meget få undtagelser et privilegium for tåber i almindelighed og videregående fanatikere i særdeleshed" (I, p. 39)

Med nationalstaternes opståen i det nittende århundrede blev det mere og mere almindeligt, at borgerne i nationalstaten, dog ikke alle (fx de uformuende og kvinderne), fik øget personlig retssikkerhed og erhvervsmæssig frihed, så gjaldt denne udvikling ikke jøderne: Som Arendt udtrykker det: "Den eneste undtagelse fra denne almindelige regel var jøderne" (I, p. 66).

Dette skyldtes flere forhold. Tidligere havde de ikke haft adgang til at udøve alle slags erhverv, og var erhvervsmæssigt trængt, da man skulle være medlem af særlige kristne lav, som fx tømmerlavet, smedelavet eller bagerlavet. I lange perioder var det derfor forbudt jøder at være medlem af disse lav, og mange jøder var derfor ludfattige. Der var dog, og heldigvis for det, også erhverv, der ikke krævede medlemskab af lav, eller som det ligefrem var forbudt for kristne at bestride. Derfor blev mange jøder købmænd, diamanthandlere eller pengeudlånere. Det lagde også grunden til fordomme om jøder som rige, "ågerkarle" og pengegriske. Andre lignende fordomme var, at jøderne gennem deres forretninger forsøgte at undergrave samfundet og efterstræbe et verdensherredømme. Der herskede mange steder i Europa den sejlivede opfattelse, at jøder var "gode til pengesager". Rigtigt er det, at visse jødiske familier ikke sjældent deltog i kongehusenes, fyrsternes, højadelens og finanskapitalens mange økonomiske spekulationer hen over Europas nationale landegrænser. Gik det galt, kunne de næsten også være ret sikre på, at det var dem, jøderne og ofte kun dem, der i folkemunde bar skylden for de økonomiske sammenbrud, og det medfølgende mismod og had. Her blev der ikke skelnet mellem rige og fattige jøder – Det hed sig bare, at det var jødernes skyld!

Jøderne udgjorde uden undtagelse altid et mindretal i de nationale lande, og var ikke knyttet til nogle af de etablerede klasser. De var så at sige ikke nationalt tilknyttede men inter-europæiske. De havde ofte familie eller andre pårørende mange steder i Europa. Jøderne var derfor generelt "genstand for et almindeligt had på grund af dets nytteløse rigdom og for foragt på grund af dets mangel på rigdom" (I, p. 69).

Så har både de fattige og de rige jøder fået én over nakken!

Det fører Arendt til følgende konklusion: "På grund af deres intime forbindelser til statens magtkilder blev jøderne uvægerligt identificeret med magten, og fordi de isolerede sig fra samfundet og samlede sig om familiens lukkede kredse, blev de uvægerligt mistænkt for at arbejde på at nedbryde alle sociale strukturer" (I, p. 88).

De antijødiske holdninger blev samlet i partier, som gjorde fordring på at stå over alle partier og klasser, da de i modsætning til traditionelle partier selv erklærede, at de ikke varetog særlige gruppers særinteresser, men repræsenterede hele nationen – over for folk, jøderne forstås, der stod uden for nationen: "De antisemitiske partier krav på at stå "over alle partier viser klart deres stræben efter at blive hele nationens repræsentanter, at opnå magten alene, at sætte sig i besiddelse af statsapparatet og sætte sig selv i statens sted" (I, p. 105).

Antisemitismen i Europa havde relative gode vilkår, da jøderne ikke handlede som en samlet gruppe. Det var der mange årsager til. For det første havde de meget forskellige økonomiske og sociale vilkår i de forskellige lande, og for det andet var de også religiøst og klasse-mæssig meget forskellige. De fattige jøder havde en "dobbelt afhængighed" af både regering i det enkelte land, og deres "rige brødre": "de jødiske notabler (som de blev kaldt i det nittende århundrede) beherskede de jødiske samfund, men tilhørte dem ikke hverken socialt eller geografisk. De stod på en måde lige så langt fra det jødiske samfund som de stod fra det ikke-jødiske samfund" (I, p. 147)... "Men eftersom disse familier stod i rampelyset, kom det jødiske folk som helhed til at blive betragtet som en kaste" (I, p. 148).

Efter Første Verdenskrig, var det en udbredt forestilling blandt mange tyskere, at krigen udfald var jødernes skyld: "Deres formodede forbrydelse var, at de havde været skyld i krigen, en forbrydelse, som ikke kunne tilbagevises, da den ikke længere blev identificeret med en enkeltpersons individuelle handlinger, så pøblens vurdering af jødiskhed som en forbrydelse stod uimodsagt" (I, p. 187). Pøblen var dermed overbevist om, at jøderne simpelthen bare tilhørte en race af forrædere. En raceteori, der dannede en fremragende grobund for nazismens kommende og verdensomspændende forbrydelser mod menneskeheden.

Bogen slutter af med en meget grundig historisk fremstilling og politisk-sociologisk analyse af Dreyfus-affæren.

Dreyfus-affærens ydre omstændigheder drejede sig om en fransk retsskandale, men den kom over tid til at udstille flere sider af antisemitismens fremtrædelsesformer. I 1894 blev en fransk jøde og kaptajn ved generalstaben, Alfred Dreyfus, dømt ved en krigsret for at have solgt militære hemmeligheder. Dommen, der byggede på hemmelige beviser, lød på degradering og livsvarig deportation til Djævleøen ved Fransk Guyana. Skønt Dreyfus nægtede sig skyldig, var der få ud over hans familie, der anfægtede krigsrettens afgørelse.

Sagen tog imidlertid en ny drejning, da forfatteren Émile Zola i en artikel, "Jeg anklager", begyndte at interessere sig for sagen, og påviste, at der var tale om et justitsmord, der havde sin baggrund i udbredt fransk antisemitisme. Artiklen indbragte Zola en bøde og fængselsstraf, men fik stor virkning på den folkelige opinion: "Den uret, der blev øvet mod én enkelt jødisk officer i Frankrig, var i stand til at fremkalde en mere voldsom og enig reaktion fra resten af verden end alle forfølgelser af tyske jøder en generation senere" (I, p. 196).

Hvorom alting er, så slap dommen i Frankrig antisemitismen ud i fuld flor: "Den tredje republiks højere kredse og politikere havde skabt en række skandaler og offentlig svindel... Det i denne forbindelse vigtigste af samtidens dokumenter er "Henry Memorial", og de forskellige løsninger på det jødiske spørgsmål, som det fremsatte: Jøderne skulle flås levende ligesom Marsyas i det græske sagn; Reinach skulle koges levende; jøderne skulle steges i olie eller stikkes til døde med nåle; de skulle "omskæres op til halsen." En gruppe officerer var meget utålmodige efter at komme til at prøve en ny type geværer på landets 100.000 jøder. Der var mere end 1.000 officerer mellem underskriverne, deriblandt 4 generaler i aktiv tjeneste og krigsministeren" (I, p. 224). Men pøblen deltog også: "Når pøblen hadede samfundet, kunne den pege på den måde, som samfundet tolererede jøderne på; og når regeringen kunne pege på den måde, hvorpå jøderne var blevet beskyttet af eller kunne identificeres med staten. Selv om det er forkert at antage, at pøblen kun plyndrer og jager jøder, må jøderne alligevel tildeles førstepladsen blandt dens ynglingsofre" (I, p. 225).

Som Arendt udtrykker det: "Scenen er Frankrig. Teatret er verden" (I, p. 226)... "Dreyfus-sagen, hvor jøderne var de centrale figurer, gav dem således en velkommen lejlighed til at spille deres spil" (I, p. 238).

Dreyfus-affæren, der i 1906 afsluttedes med en ophævelse af dommen, fik imidlertid en varig symbolværdi i kampen mellem det politiske venstre og det politiske højre i Frankrig.

Imperialismen

Hannah Arendt skrev et forord til bogen i 1967, der lød: "Denne bog beskæftiger sig kun med den egentlige europæiske koloniale imperialism, hvis afslutning indtraf med ophævelsen af det britiske styre i Indien" (II, p. 13)... "Selv den imperialistiske herredømme synes halvejs at være gået i glemmebogen undtagen som skældsord, og det er særdeles beklageligt, fordi dets betydning for de senere års begivenheder er blevet temmelig indlysende... Hvor meget vi end kan lære af

fortiden, vil det ikke sætte os i stand til at kende fremtiden" (II, p. 14).

Bogen behandler imperialismen fra mange vinkler. Der er et kapitel om Bourgeoisiets politiske frigørelse. Der er et kapitel om *Racetænkning før racismen*. Der er et kapitel om *Race og bureaukrati*. Der er et kapitel om *Den kontinentale imperialism: Panbevægelserne*, og sluttelig er der et kapitel om *Nationalstatens fald og menneskerettighedernes ophør*.

Imperialismen havde to væsentlige drivkræfter. Det ene var, at der var et overskud af arbejdskraft i mange europæiske lande. Det andet var, at kapitalisterne havde udtømt deres muligheder for at finde nationalt bundne profitable investeringsobjekter: "Mennesker, der var blevet kronisk arbejdsløse, var lige så overflødige for samfundets besiddere af overflødig rigdom...Det nye i den kapitalistiske periode er, at disse to overflødige kræfter, overflødig kapital og overflødig arbejdskraft, slog sig sammen og forlod landet i fællesskab" (II, p.62)

Den oversøiske og meget hårdhændende europæiske indtrængning uden for Europas grænser kunne kun retfærdiggøres ved en udbredt racetænkning blandt europæerne, dvs. at det var helt legitimt at skelne mellem civiliserede og ikke-civiliserede befolkninger: "Det forhold, at racisme er den imperialistiske politiks ideologiske hovedvåben, er så indlysende, at det synes som om mange forskere foretrækker at undgå denne fladtrådede banalitet" (II, p. 81).

I Arendts behandling af racetænkningen før racismen gør hun også opmærksom på forskellene mellem fransk og tysk racetænkning: "Hvis racetænkning i det franske aristokratis tidlige form var blevet opfundet som et instrument til indre splittelse og havde vist sig at blive et våben til borgerkrig var denne tidlige form for tysk racetænkning opfundet som våben for indre national samling og viste sig at blive et våben til nationale krige" (II, p. 92).

Ikke overraskende kunne briterne også være med: "Mens den tyske racetæknings frø blev sået under Napoleonskrigene, så kom spirerne til den engelske udvikling op under den franske revolution" (II, p. 107). England blev som bekendt den store imperiebygger, hvor solen aldrig gik ned: "Fordi de engelske kolonister havde bredt sig over hele jorden, blev det tilfældigvis nationalismens farligste angreb, forestillingen om en "national mission", der blev særlig stærk i England" (II, p. 117).

De imperialistiske landes fremstød skete ofte gennem etablering af bosættelser, omlægning af den koloniale produktion, opbygning af administrative enheder og ikke mindst voldelig undertrykkelse af den lokale befolkning – en undertrykkelse, der ofte foregik ved at kolonimagten allierede sig med lokale eliter, som blev tilbudt delvist politisk indflydelse og økonomisk gevinst til gengæld for betingelsesløs loyalitet over for kolonimagten frem for lokalbefolkningen. Ofte indrullerede kolonimagten bestemte etniske grupper i den hær, der skulle opretholde orden i de besatte kolonier: "I de nyligt opdagede og tyndt befolkede territorier, oprettede de kolonier som indførte moderlandets retslige og politiske institutioner; og i kendte, om end eksotiske, lande, blandt fremmede folk oprettede de anløbs- og handelspladser, hvis eneste funktion var at lette den aldrig særlig fredelige udveksling af denne verdens skatte" (II, p. 129).

En særlig afart af imperialismen, dog ikke nøjagtigt tidsbestemt parallelt, kunne man bl.a. finde i de såkaldte panbevægelser, der primært foregik i de lande, der som nationalstater ikke, eller i sjældnen grad, deltog i den oversøiske imperialistiske besættelse af fremmede territorier. Panbevægelsernes ekspansion forsøgte udvidet gennem en udvidelse af nationalstaternes territorium på bekostning af de direkte nabolandes territorium. Panisme betyder enhed, og panbevægelserne byggede på en grundlæggende idé om en etnisk, dvs. racebestemt, religiøs og stedbestemt orden. Tysktalende befolkninger skulle efter deres opfattelse være samlet i et Stortyskland, og ikke i en række tilstødende nationalstater rundt om Tyskland. En nation for den såkaldte "germanske stamme". Denne bevægelse blev kaldt Pangermanerne. På tilsvarende vis var der tilsvarende folkelige-politiske bevægelser, der forsøgte, at samle de slaviske folk i én national enhed. De såkaldte Panslavere: "Nazismen og bolsjevismen skylder henholdsvis pangermanismen og panslavismen mere end nogen anden ideologi eller politisk bevægelse... Men hverken Hitler eller Stalin har vedgået deres gæld til imperialismen, når det gjaldt udviklingen af deres regeringsmetoder, så har de til gengæld ikke tøvet med at indrømme deres gæld til panbevægelsernes ideologi og med at efterligne deres paroler" (II, p. 189).

Både nazisterne og bolsjevikkerne kunne i deres politiske kamp – FØR de vandt magten og overtog statsapparatet – bruge panbevægelsens teorier; "Fjendtlighed over for staten som institution går som en rød tråd gennem alle panbevægelsernes teorier" (II, p. 211). Men det varede også kun til, at de selv havde vundet magten, og sat deres egen statsunderstrykkende terror i værk. Så fik piben en anden lyd.

Hannah Arendt har i sin bog om imperialismen stor fokus på hvordan de traditionelle europæiske partisystemer og de nationale demokratier langsomt, men sikkert eroderede i mellemkrigsperioden under de forskellige og til tider meget vrede massebevægelser: "Det er indlysende, efter mange årtiers ineffektivitet og formudret flerpartistyre, kan overtagelse af staten, til fordel for et parti komme som en stor lettelse, fordi den i hvert fald sikrer, om end kun for en begrænset tid, nogen konsekvens, nogen bestandighed og en smule mindre modsætning... Selv om de totalitære bevægelser og deres forgængere, panbevægelserne, ikke var "partier over partierne", der stræbte efter at overtage statsapparatet, men bevægelser, der sigtede mod statens ødelæggelse, fandt nazisterne det meget bekvemt at stille sig an som sådan, og altså trofast foregive at følge den italienske form for fascisme" (II, p. 243).

Hannah Arendt oplyser, at da bevægelserne endelig kom til magten handlede de forskelligt. Mussolini overtog staten, militæret og dets institutioner, mens både nazisterne og bolsjevikkerne svækkede staten, militæret og politiet, og opbyggede stærke parallelinstitutioner, der i vold, terror og undertrykkelse langt overgik de tidligere statsmagter.

Med kommunisternes og nazisternes magtovertagelse i hhv. Rusland og Tyskland, gik verden frygtelige tider i møde, hvor de få menneskerettigheder der trods alt eksisterede, brutalt blev trådt under fode, med deportation af jøder og andre politisk og etnisk uønskede befolkningsgrupper, med udryddelseslejre og fratagelse af statsborgerskab. Ja, bare det at folk i milliontal forsvandt fra jordens overflade, viser menneskerettighedernes fallit.

Hannah Arendt holder sig på ingen måde tilbage med at betragte nazisterne og bolsjevikkerne som to alen ud af ét stykke. Begge systemer var lige forbryderiske og lige brutale. Nazisterne byggede deres ideologi på racefordomme omkring et tysk herrefolks ret til at beherske verden. Bolsjevikkerne byggede deres ideologi på en klassekampsteori, hvor henvisning til arbejderklassen kunne retfærdiggøre, at de kommunistiske partikadrer havde ret til at beherske hele verden: "Forbrydelserne mod menneskerettighederne, der er blevet et særkende for de totalitære styre, kan altid retfærdiggøres under foregivelse af, at ret er ensbetydende med det, der er godt og nyttigt for helheden i modsætning til hver enkelt del af den" (II, p. 307). De to regimer forstod, med hjælp fra et monopoliseret propagandaapparat at spille dette kort utallige gange – også selv om det ikke havde hold i virkeligheden.

Totalitarismen

Dette bind er givetvis det mest interessante for et nutidigt publikum. Selvom islamisme og panarabiske bevægelser af gode grunde ikke er behandlet i bogen, er det denne del af det store mammutværk, der mest af alt rammer mange af tidens svære spørgsmål vedr. knægtelse af demokrati, diktatur og de allestedsnærværende totalitære samfund.

Jævnfør indledningen til denne anmeldelse!

Det 3. og sidste bind er bygget op omkring fire kapitler: *Et klasseløst samfund. Den totalitære bevægelse. Totalitarismen ved magten og Ideologi og terror: En ny form for styre.*

Forordet, der er skrevet i 1967, udtrykker både en optimisme og en bekymring for Sovjetunionens videre udvikling efter Stalins død i 1953 – altså to år efter at dette værk blev udgivet for første gang. Hannah Arendt skriver, at nazismen døde med Tysklands nederlag i Anden Verdenskrig, mens Sovjetunionen efter Stalins død er gået fra at være et totalitært diktatur til "kun" at være et etpartidiktatur. Rædslerne til trods, er det trods alt bedre, "kun" at være et simpelt diktatur frem for en totalitær stat.

Forstå forskellen, hvem der kan!

Utilfredse folkemasser spillede en helt afgørende rolle for totalitarismens opkomst. Der var langt fra tale om, at en lille gruppe kynisk politiske forbrydere så at sige kuppede sig i al ubemærkedthed til magten: "Betegnelsen masse er kun gyldig, når vi har at gøre med mennesker, som enten i kraft af deres antal eller på grund af ligegyldighed eller en kombination af begge dele ikke kan indordnes i nogen organisation, der er baseret på fælles interesse, i politiske partier, lokale styre, faglige organisationer eller fagforeninger. De eksisterer potentielt i ethvert land og udgør størstedelen af disse store mængder af neutrale, politisk indifferente mennesker, der aldrig slutter sig til et parti og næsten aldrig stemmer til valgene" (III, p. 46). Det er disse menneskemasser, som totalitære bevægelser så dygtigt er i stand til at mobilisere, når der opstår politiske kriser. Det gælder både i fortid og nutid. Det er også i dette politiske klima, at det får "folket" til at råbe på "en stærk mand", der kan påtage sig det besværlige ansvar for varetagelsen af de offentlige anliggender: "Oktoberrevolutionens forbløffende lette sejr fandt sted i et land, hvor et despotisk og centraliseret bureaukrati regerede en strukturløs massebefolkning, som hverken resterne af de feudale stænder på landet eller de svage, spirende kapitalistiske klasser i byerne havde organiseret" (III, p. 58).

Kommunisternes klassekamp gik efter magtovertagelsen i Sovjet ud på at opløse alle klasser – for at centralisere al magten på en despotisk enehersker – Stalin himself: "Det bolsjevikiske styre gik derefter i gang med at opløse klasserne og begyndte af ideologiske og propagandamæssige grunde med de ejendomsbesiddende klasser, den nye middelklasse i byerne og bønderne på landet... Opløsningen af middel- og bondeklasserne blev gennemført i 1930'ernes begyndelse... Der eksisterer ikke en klasse, der ikke kan udslættes, hvis et tilstrækkeligt stort antal af dets medlemmer bliver myrdet. Den næste klasse, der skulle opløses som gruppe, var arbejderne" (III, p. 59). Det sidste blev dog forpurret af Stalins død.

Alligevel var arbejderne i Stalins Sovjetunion udsat for et konstant pres ved, at de blev frataget alle kamprettigheder: "Denne proces var afsluttet i 1938 med indførelsen af arbejdsbogen, som officielt forvandlede hele den russiske arbejderklasse til en gigantisk tvangsarbejdsstyrke" (III, p. 60).

Ja, hele det sovjetiske samfund blev demonteret for at fastholde magten på Stalins hænder. Til stor skade for samfundet kulturelt og økonomisk, og ikke mindst i forsvarsejnen, som Stalin senere også måtte erkende, da tyskerne overfaldt dem i 1941: "Masseatomisering i det sovjetiske samfund blev opnået gennem dygtig brug af gentagne udrensninger, der ufravigeligt går forud for egentlige gruppevikinger" (III, p. 60).

Mange har lige siden 30'erne stillet det spørgsmål, hvordan især intelligentsiaen og kultureliten i både øst og vest kunne være så begejstrede for de totalitære bevægelser. Hannah Arendt har sine bud: "De totalitære bevægelses klare aktivisme, deres forkærlighed for terrorisme frem for alle andre former for politisk aktivitet, tiltrak i lige grad den intellektuelle elite og pøblen, netop fordi denne terrorisme var fuldstændig forskellig fra tidligere revolutionære samfunds terror" (III, p. 77).

Når totalitære regimer kommer til magten, rydder de al modstand og indsætter kun tankeløse medløbere: "Hvor totalitarismen har magten, erstatter den uvægerligt alle store talenter, uanset hvor deres sympatier ligger, med charlataner og tåber, hvis mangel på intelligens og skaberevne immervæk er den bredeste garanti for deres loyalitet" (III, p. 88).

Massiv propaganda er et af totalitarismens væsentligste særkender: "Før masselederne griber magten for at få virkeligheden til at passe til deres løgne, er deres propaganda kendetegnet ved deres bemærkelsesværdige foragt for kendsgerninger, for efter deres mening afhænger en kendsgerning udelukkende af, hvor stor magt den mand har, som kan fabrikere den" (III, p. 106). En fri presse er uforeneligt med totalitarismen.

Især i Stalins Sovjetunionen, som udadtil gik meget op i at fremstå som en særlig demokratisk retsstat, blev der under tortur fabrikeret "politiske tilståelser" i massevis af forbrydelser, der aldrig havde fundet sted. Disse "tilståelser" havde en stor propagandaværdi for sovjetstyret. På tilsvarende vis så man, at: "Den nazistiske propagandas mest effektive løgnehistorie var fiktionen om en jødisk verdenssammensværgelse." (III, p. 112).

Propaganda i totalitære regimer bygger ofte på påstanden om "lovmæssigheder", dvs. for nazisternes vedkommende om racehygiejne og for bolsjevikkerne handlede det om lovmæssigheden vedrørende endemålet om det klasseløse samfund: "Til propagandaens påstand om, at alt, hvad der sker, er videnskabeligt forudsigeligt efter naturens eller økonomiens love, føjer den totalitære organisation den mands position, der har monopoliseret denne viden, og vigtigste egenskab er, at han "altid har haft ret og altid vil have ret." (III, p. 155-156).

Har man magt til at fornægte sandheden, så gør man det: "I en fuldkommen fiktiv verden behøver nederlag ikke at blive registreret, imødekømt eller husket; ja, selve spørgsmålet om, hvorvidt noget faktisk findes, afhænger af, om der findes en ikke-totalitær verden." (III, p. 162).

Verdensherredømmet er og forbliver endemålet for alle totale regimer. Det er det, der er den indre kraft i bevægelsen: "Kampen for det totale herredømme over jordens befolkning og tilintetgørelsen af enhver truende ikke-totalitær realitet er en fast bestanddel af selve de totalitære styre; hvis ikke de stræber efter herredømmet som deres endelige mål, er det mere sandsynlig, at de mister den magt, de allerede har" (III, p. 171).

På det totalitære styres indre linjer bliver det i stigende grad nødvendigt, at terroren både fortsætter og intensiveres for at holde eneherskeren ved magten. Nye repressive kontrolsystemer opbygges i stigende grad for at kontrollere, dem der kontrollerer befolkningen: "Mangedoblingen af institutioner var særdeles nyttig for den stadige magtforskydning; jo længere et totalitært styre forbliver ved magten, des større bliver også det antal embeder og de muligheder for stillinger, der helt er afhængige af bevægelsen, eftersom intet embede bliver nedlagt, selv om dets kompetencer er afskaffet." (III, p. 185).

Totalitære styreformere er også kendetegnet af, at regimets i princippet stramme og kontrollerede hierarkier hele tiden er under forandring – primært for at skabe en permanent frygt i de underliggende niveauer: "Uafsluttede forflytninger, degraderinger og forfremmelser gør socialt samarbejde umuligt og hindrer, at der drages erfaringer." (III, p. 196).

Et terroriserende hemmeligt politi er en nødvendighed for at holde eneherskeren ved magten – og ikke sjældent bliver der opbygget flere og modarbejdende politistyrker, hvoraf eneherskeren sidder på den mest magtfulde del af politiet eller det mere paramilitære terrorapparat. Men forfølgelse og angiveri følger helt ud blandt den almindelige befolkning: "Under totalitært styre bliver provokation, som engang kun var den hemmelige agents speciale, omgangsformen mellem naboer, og alle er mere eller mindre villigt tvunget til at følge trop." (III, p. 228).

Omfattende udrensninger var et andet særkende ved totalitarismen. I fremtid nok mest udbredt i Stalins Rusland, mens Nazityskland begik omfattende forbrydelser mod menneskeheden under krigen i form af millioner af likvideringer af jøder i koncentrationslejre og lokale befolkninger i de besatte områder.

Hannah Arendt kommer mod afslutningen af sit bogværk med denne skarpsindige karakteristik af den mennesketype, som totalitarismen så inderligt tilstræber: "Total herredømme stræber efter at organisere alle mennesker i deres uendelige mangfoldighed og forskellighed, som om de alle kun udgjorde ét individ, og det er kun muligt, hvis det lykkes at reducere hver og en til en uforanderlig enhed af reaktioner, så hver af disse sæt af reaktioner vilkårligt kan udskiftes med hinanden. Problemet er at fabrikere noget, der ikke eksisterer, nemlig en slags menneskeart, der ligner andre dyrearter, hvis eneste "frihed" skulle bestå i "at bevare arten". Det totalitære herredømme forsøger at opnå dette mål både gennem ideologisk indoktrinering...og gennem absolut terror" (III, p. 241).

Konklusion

Det er langt fra muligt at gengive og vurdere alle de udsagn og analyser, som Hannah Arendt kommer med i "Totalitarismens oprindelse".

Et er dog sikkert, og det er, at bogværket er en solid historisk, filosofisk og sociologisk beskrivelse af totalitarismen, som den fremstod i verden frem til afslutningen af Anden Verdenskrig. Nazismen og Stalinismen er heldigvis blevet smidt på den historiske mødding, men Hannah Arendts nyudgivne værk er alligevel et kærkommen wake-up-call på, at totalitarismens politiske og kulturelle understrøm stadig løber igennem store dele af det moderne menneske, der kalder på den eneste ene, der har lette løsninger på komplicerede problemer.

Det gælder såmænd både i øst såvel som i vest.

Er vi ikke opmærksomme på disse fænomener og tendenser, kan vi vågne op en dag og blive ganske negativt overraskede.

De onde samfund hører ikke kun fortiden til.

Med disse ord skal bogen anbefales til videre studier.

[Historie-online.dk, den 14. oktober 2019]